

DISSERTATIONES

BÍRÓSÁGI RENDELKEZÉS A – BÜNTETŐELJÁRÁSBAN
ÉRVÉNYESÍTETT – POLGÁRI JOGI IGÉNYRŐL

Jogtörténeti tanulmányok

TAHY-KISS KAROLINA
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

I. Bevezetés

1. Az adhéziós eljárás tárgya: milyen igény lehet a polgári jogi igény?

Pergazdaságossági szempont szől amellett, hogy a bñncselekmény folytán sérelmet szenvedett személy a bñncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényét már a bñntetőeljárásban érvényesíthesse, és ne kényszerűljön újabb – esetlegesen elhúzódó – polgári per indítására. A bñntetőeljárásban polgári jogi igény érvényesítése, az ún. adhéziós eljárás a bírósági ügyteher szempontjából is kedvező megoldás, hiszen szükségtelen új per indítása, ha a bñntetőeljárásban már lehetséges az igény jogalapjának és összecszerűségének jogilag megalapozott eldöntése.

Jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a bñnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (a továbbiakban: Bp.) hatálybalépésétől a jelenleg hatályos (a bñntetőeljárásról szóló) 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) szabályozásáig hogyan alakult a polgári jogi igény tárgyában való döntéshozatal szabályozása, azaz a bíróság milyen formában és milyen tartalommal foglalt állást ebben a kérdésben. A szocialista jogrend idejében hatályban volt bñntetőeljárású törvényekre az alábbi rövidítésekkel utalok: a bñntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény (a továbbiakban: II. Bp.), a bñntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: I. Be.), valamint a bñntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: II. Be.).

A polgári jogi igény kettős értelemben is gyűjtőfogalom. Egyfelől azért, mert alapvetően anyagi jellegű kártérítést, s ezen belül főként tényleges anyagi kárt jelent. Egységes az ítélkezési gyakorlat álláspontja abban, hogy járulékos költségek (kamat, illeték) megítélhetők, sőt megítélendők a polgári jogi igényhez kötődően, ugyanakkor kötbér már nem érvényesíthető¹. A Bp. még kifejezetten megengedte a tényleges kár mellett az elmaradt haszon érvényesítését is², és a szocialista időszakban érvényesülő joggyakorlat is egységesen alkalmazhatónak tartotta a kártérítési felelősség szabályait, mégpedig a korabeli polgári jogi szabályoknak megfelelően nem kizárólag a Ptk.-ra, hanem a munkajogi³, illetve a mezőgazdasági termelészövetkezeti jogi⁴ szabályokra alapítottan egyaránt.⁵ Másfelől éppen ebben az értelemben beszélhetünk a polgári jogi igény kapcsán gyűjtőfogalomról.

Legtágabb értelemben elvileg nincs akadálya annak sem, hogy bűncselekmény folytán keletkezett egyéb igények is érvényesítésre kerüljenek a büntetőeljárásban. Az I. Be.-hez írt kommentár ezek között elsősorban megállapítási igényeket jelöl meg például uszoras szerződés semmisségének kimondása, egyes más jogügyletek – így család folytán létrejött adásvételi szerződés – érvénytelenségének megállapítása, vagy birtok-keresetek. Sérelmes jogügylet érvénytelenítése, illetve a jogkövetkezmények megállapítása már a Bp. alapján lehetséges volt⁶, és még a II. Be. hatálya alatt is megfogalmazódtak olyan véleménynek, hogy a dolog kiadására, illetve az elfogyasztott vagy beszedni elmulasztott hasznok értékének megfizetésére irányuló, valamint birtokvédelmi, és személyiségi jogi igények is érvényesíthetők.⁷ Abban a kérdésben azonban egységes volt az álláspont, hogy személyállapottal kapcsolatos kérdések elbírálására, valamint tartásdíj fizetésére kötelezésre a büntetőeljárás keretében nem kerülhet sor.⁸ A jelenlegi ítélkezési gyakorlat megszorítóan értelmezi a büntetőeljárásban érvényesíthető polgári jogi igények körét, és a sértettek is többnyire kizárólag kártérítési igény esetén remélhetik, hogy annak érdemi elbírálása nem késlelteti jelentősen az eljárás befejezését, azaz nem kerül egyéb törvényes útra utasításra.

2. A polgári jogi igény érvényesítésének feltétele: a bűncselekménnyel való összefüggés

A polgári jogi igény érvényesítésének – a különböző megfogalmazásban, de valamennyi elemzett jogszabályban felfedezhető definíciót alapul véve – három feltétele van: ad1) csak a sértettet megillető (azaz a sértettet ért kárra alapított) polgári jogi

¹ BH 1990. évi 9. szám – 328.

² Ld. Bp. 489. §

³ Ld. 9/1964. (XII.24.) MüM rendelet 35. §

⁴ OKISZ vezetőségének 9/1965. (O.É. 32–33.) OV számú határozata 7. § (3) bek.

⁵ JÁSZAI DEZSŐ (szerk.): *A büntetőeljárás kommentárja*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967, 222.

⁶ Ld. Bp. 490. §

⁷ KISS ZSIGMOND – SZABÓNÉ DR. NAGY TERÉZ: A polgári jogi igény érvényesítése a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1979, július. A szerzők az ítélkezési gyakorlatra hivatkozva megállapítják, hogy „a sértettek ezeket a törvényi lehetőségeket nem használják ki, s a polgári jogi igények körében szinte kivétel nélkül csak kötelmi jogi kártérítési igények jelentkeznek.”

⁸ JÁSZAI i. m. 222.

igény és ad2) csak a terhelttel szemben érvényesíthető, amennyiben az ad3) a bűncselekménnyel összefüggésben keletkezett⁹.

Az adhéziós eljárás egyik feltétele az okozati összefüggés a bűncselekmény – mint az igényt megalapozó tény – és a polgári jogi – többnyire kártérítési – igény között. Ezt a követelményt büntetőeljárás törvényeink eltérően fogalmazták meg. A Bp. egyenesen a bűncselekményből származó vagy bűncselekmény folytán szenvedett kár – polgári jogi – kifejezését használja, szocialista jogszabályaink azonban az okozati összefüggés szükségességét külön is kiemelik. A II. Bp. 44. § (1) bekezdés értelmében a sértett azt a polgári jogi igényt érvényesítheti, amely bűncselekmény folytán keletkezett. Az I. Be. 42 § (2) bekezdése a 'büntett folytán' kitévelt tartalmazza. Ennek oka az, hogy az 1962. július hó 1. napján hatályba lépett 1961. évi V. törvény (Btk.) nem használta a bűncselekmény fogalmát, helyette a büntett fogalmával operált.¹⁰ A szabálysértés folytán keletkezett polgári jogi igény elbírálása kapcsán (ld. II./2. fejezet) kifejtem, miért tartalmazza a II. Be. 55. § (2) bekezdése azt, hogy a magánfél nemcsak a bűncselekmény, hanem a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett polgári jogi igényét is érvényesítheti.

A Be. azt a polgári jogi igényt teszi a büntetőeljárásban érvényesíthetővé, mely 'a vád tárgyává tett cselekmény' következtében keletkezett (54. § (2) bekezdés), és ezzel a jogszabály-szövegezési technikával egyszerűsíti a megelőző kódex felsoroló szabályozását. A 'vád tárgyává tett cselekmény' kifejezés használata révén homogénné válik a szabályozás, figyelemmel arra, hogy a 337. § (2) bekezdés arra az esetre teszi lehetővé a polgári jogi igény érdemi elbírálását, amikor a vád tárgyává tett cselekmény szabálysértés.

Annak megállapítása szempontjából, hogy a vád tárgyává tett cselekmény és a polgári jogi igény között fennáll-e az okozati összefüggés, a vád tárgyává tett cselekményre vonatkozó történeti tényeknek van jelentőségük. Erre vonatkozóan rendelkezésre állnak eseti döntések, melyek orientál(hat)ják a joggyakorlatot, illetve az elméleti gondolkodást, de alapigazságokat – kötelező jelleg híján – nem tartalmaznak. Az megállapítható, hogy a bűncselekményt megvalósító magatartással szoros összefüggésben álló kár megtérítése érvényesíthető, és e szempontból közömbös az, hogy milyen bűncselekmény miatt emeltek vádat.¹¹ A bűncselekménnyel való összefüggés

⁹ A polgári jogi igény érvényesítésének további, de szigorúan eljárási természetű feltétele az, hogy a magánfélnek az igény előterjesztésére kizárólag az eljárás meghatározott időpontjáig (pl. az elsőfokú tárgyalás bekezdéséig) van lehetősége.

¹⁰ Ld. 1961. évi V. törvény (Btk.) 2. §. A Btk. 1972. január 1-jétől osztja a bűncselekményeket büntettekre és vétségekre.

¹¹ BJD 9411.(66/1978.) Hasonló álláspontra helyezkedett a bíróság abban az esetben, amikor a vádlott a jogtalanul használt motorkerékpárral történt bukás során abban anyagi kárt okozott (BJD 5360.). Eszerint a jogtalan használat során keletkezett rongálódás – mivel a jogtalan használat vagyoni elleni bűncselekmény – olyan következmény, amellyel kapcsolatban a magánfélnek joga van polgári jogi igényt előterjeszteni. Az indokolás – argumentum a contrario – azt állapítja meg, hogy ha a gondatlan rongálással okozott 5000 Ft-on felüli kár társadalmi tulajdonban lévő járműben keletkezett, úgy ez különálló büntettkénti értékelés lehetőségét is felveti. Ez azonban nem vezethet arra az álláspontra, hogy ha a jogtalan használat során keletkezett kár összegére, illetőleg a jármű tulajdonosának a kilitére tekintettel a gondatlan rongálás nem jelentkezik önálló büntettként, abban az esetben a jogtalan használatl okozott kár olyan lenne, amely a büntetőeljárásban nem érvényesíthető.

szempontjából tehát a vád tárgyává tett 'tényeknek' van jelentőségük és nem annak, hogy a magatartás mely bűncselekmény törvényi tényállását meríti ki, azaz hogyan minősül. Az ittas járművezetés folytán keletkezett rongálódás miatt a polgári jogi igény megítélhető függetlenül attól, hogy a rongálás miatt emeltek-e vádat, vagy ilyen vád emelésére volt-e lehetőség. A vádban leírt és büntetőjogilag értékelendő magatartással összefüggésben keletkezett károsodás – a minősítéstől függetlenül – az igény alapja lehet. A polgári jogi igény érdemi elbírálása kapcsán nem csak a cselekmény minősítése, de az is közömbös, hogy az adott törvényi tényállás tartalmaz-e kártérítés alapjául szolgáló elemet (értsd kár, érték, vagyoni hátrány stb). A kártérítésre kötelezés nem korlátozódhat azon bűncselekmények körére, melyek tényállása utal az adott – számszerűsített – jogsérelemre, azaz nem helytálló az a nézet, amely szerint az adhéziós eljárás csak ezen – elsősorban – vagyon elleni bűncselekmények esetében juthat szerephez. Ha adott esetben testi sértés miatt emeltek vádat a vádlottal szemben, és a sértett kétséget kizáróan igazolja (pl. eredeti számla becsatolásával), hogy a cselekmény (ütés, rúgás) következményeként bizonyos értékű fogászati kezelésre volt szüksége, az érvényesített polgári jogi igény megítélhető. Az összefüggés kapcsán tehát nem annak van jelentősége, hogy az adott károsodás közvetlen vagy csak közvetett kapcsolatban volt az adott bűncselekménnyel (szoros összefüggésben vagy csak annak távoli következménye), hanem hogy az azt megvalósító magatartással összefüggésben keletkezett-e. Eszerint – az eseti döntések ellenére – nem kizárt sem a sértett temetési költségeire¹², sem az eltulajdonított gépjármű helyett bérelt szállítóeszköz bérleti díjára¹³ kiterjedő polgári jogi igény megítélése sem.

A bűncselekménnyel való összefüggés vizsgálatakor azonban nem hagyható figyelmen kívül az a gyakorlati szempont, hogy bár a bizonyítás a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek – különösen a polgári jogi igénynek – elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet¹⁴, a büntetőeljárás célja a büntetőjogi felelősség kérdésében való állásfoglalás, és a polgári jogi igény alapja csak abban a körben lehet bizonyítás tárgya, amíg az a bűncselekmény minősítéséhez szükséges. A fentiekre tekintettel ez nem jelent ellentmondást, mert nem arra a következtetésre vezet, hogy a minősítésre kihatással nem lévő károsodás nem lehet polgári jogi igény alapja (pl. testi sértés esetében), amennyiben azt a magánfél kétséget kizáróan igazolja, hanem hogy ez utóbbi esetben a bíróságnak nem kötelezettsége a polgári jogi igény teljes körű bizonyítása, és dönthet úgy, hogy az eljárás jelentékeny késleltetése miatt az érvényesítést egyéb törvényes útra utasítja. Sőt, ebben az esetben a Be. megfogalmazása ('egyéb törvényes útra utasítja' és nem 'utasíthatja') úgy is értelmezhető, hogy eltérő rendelkezést a bíróság nem is hozhat.

A bűncselekmény és a polgári jogi igény között fennálló okozati összefüggés mint a polgári jogi igény érvényesítésének feltétele általában külön nem képezi a bíróság

¹² BJD 10373. (148/1983.)

¹³ BJD 10376. (439/1984.) A bérleti díj olyan kiadás, amely a bűncselekménnyel okozott kárnak már nem tekinthető. A bűncselekmény abban nyilvánult meg, hogy a gépjárművet eltulajdonították, és az okozott kár (Btk. 333. § 3. pont) megtértül azzal, hogy azt visszaadták.

¹⁴ Be. 75. § (2) bekezdés.

vizsgálatának tárgyát, mert a bűncselekmény mint jogellenes – károkozó – magatartás többnyire valamilyen sérelem előidézésével jár. A kérdés inkább akkor kerül előtérbe, ha a feltétel hiánya állapítható meg. Ha például a testi sértés vádjával folyamatban lévő büntetőeljárásban a vádlott és a sértett között elszámolási vitára derül fény, és a sértett ezzel kapcsolatban polgári jogi igény érvényesítését jelenti be, aggálytalanul megállapítható, hogy az igény nem az eljárás tárgyát képező tények (testi sértés) folytán keletkezett, a tisztázás azonban – éppen e kapcsolat hiánya miatt – nem tartozik a büntető bíróságra, ezért az érdemi döntés elhárítása indokolt.

A bűncselekménnyel való összefüggés követelménye az adhéziós eljárás jellegéből fakad: a magánfél által előterjesztett polgári jogi igény a vád tárgyává tett cselekmény tényállásához kapcsolódik, azzal tárgyi összefüggésben áll, de az nem helytálló megállapítás, hogy a bűncselekmény (illetve a szabálysértés) a polgári jogi igény jogalapja¹⁵. Figyelemmel arra, hogy a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény tárgyában a polgári anyagi jog szabályai alapján kell állást foglalni, az alkalmazandó polgári anyagi jogi szabályok alapján vizsgálendő a kártérítési felelősség jogalapja. A szocialista büntetőeljárás törvényekben használt kitétel ('bűncselekmény, büntett és szabálysértés folytán keletkezés') ugyanakkor nem jelentette azt, hogy a polgári jogi igény megítélésére kizárólag bűnösség megállapítása és büntetés kiszabása esetén van lehetőség, hiszen bizonyos esetekben az érdemi elbírálás felmentő ítéletben, valamint eljárást megszüntető, illetve egyéb ügydöntő végzésben is lehetséges volt.

II. A polgári jogi igény elbírálása bűnösség megállapítása és büntetés kiszabása nélkül

1. A polgári jogi igény elbírálása felmentő ítéletben

A büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény első – külön fejezetbe foglalt – átfogó szabályozását nyújtó Bp. 487. §-a értelmében, ha a büntető bíróság az eljárást megszünteti vagy a vádlottat felmenti, a határozatban a magánfelet arról értesíti, hogy magánjogi igénye tárgyában ebből az okból nem határoz. A Bp. nem pusztán úgy foglalt állást, hogy az adhézió kizárólag abban a körben érvényesülhet, ha a bíróság a vádlottat bűnösnek mondja ki, hanem kifejezésre jutatta azt is, hogy e kérdésben a bíróság egyáltalán – semmilyen tartalommal (értsd. polgári perre utasítás vagy visszautasítás) – nem hoz döntést, a rendelkezés csak értesítési formát ölt.

A II. Bp. a polgári jogi igény elbírálása körében jelentős újítást vezetett be a korábbi szabályozáshoz képest. A cél az volt, hogy minél szélesebb körben tegye lehetővé a polgári jogi igénynek a büntető perben való érdemi eldöntését. Emellett szólt az idő- és költségtakarékosság szempontja mellett az is, hogy kisebb járásbíróóságokon az is előfordulhatott, hogy ugyanaz a bíró volt kénytelen foglalkozni a polgári perrel, mint aki büntetőbíróként már ítél a kérdésben. Ezen szempontok valódi érvényesülése

¹⁵ Vö. SZABÓNÉ DR. NAGY TERÉZ: A polgári jogi igény elbírálása a büntetőeljárásban. *Magyar Jog*, 1971. április., valamint KISS – SZABÓNÉ i. m.

érdekében a II. Bp. 182. §-a kimondta, hogy a polgári jogi igényt érdemben – mind elutasítással, mind helyt adással – felmentő ítéletben is el lehet dönteni ((1) bekezdés második mondat). Az indokolás szerint az újító szabály bevezetését az a nézet indokolja, miszerint a polgári jogi igénynek a büntethetőségtől függetlenül helye lehet, az elbírálásnak nem feltétele a bűnösség megállapítása, hiszen a polgári jogi igény kérdése a felmentő ítélet alapjául szolgáló tárgyalás anyagával éppúgy tisztázást nyerhet, mint akkor, ha az eljárás a terhelt bűnössé nyilvánításával ér véget.¹⁶ Annak ellenére, hogy az indokolás idézett mondata nem adja meggyőző magyarázatát a büntető-, illetve polgári jogi igény elbírálása elválasztásának, az elgondolás – ma is helytálló – alapja az, hogy a polgári jogi igény tartalmát a büntetőjogtól különböző anyagi jog (polgári, munkajog stb.) határozza meg, és *csupán* annyiban kapcsolódik a büntetőjog területéhez, hogy bűncselekmény folytán keletkezett. A bűncselekménnyel való összefüggés azonban elengedhetetlen és lényegi feltétele a polgári jogi igény büntetőeljárásban való érvényesíthetőségének.

Az I. Be. nem hozott újítást a polgári jogi igény felmentő ítéletben való érdemi elbírálása tekintetében. A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata a I. Be. 229. § (1) bekezdésében foglalt megengedő szabályt – a felmentési okok tartalmi különbségeiből kiindulva – megszorítóan értelmezte. A Legfelsőbb Bíróság büntető és katonai kollégiumának 369. számú állásfoglalása¹⁷ szerint a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igénynek felmentő ítéletben helyt adással való eldöntésére csak akkor kerülhet sor, ha a felmentés a (II.) Bp. 180. §-ának c) pontján (azaz büntethetőséget kizáró körülményen) alapszik. A polgári jogi igény büntetőperbeli elbírálásának alapvető feltétele, hogy az előterjesztett igény olyan legyen, amely közvetlenül a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény folytán keletkezett. A (II.) Bp. 182. § (1) bekezdésének utalása a felmentő ítéletre általános, és az csak a 44. § (1) bekezdésével együtt értelmezhető. Mivel bizonyítottság hiányában (II. Bp. 180. § a) pont) nincs bizonyítva a polgári jogi igény jogalapja sem, ha pedig a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény (II. Bp. 180. § b) pont), nem lehet szó bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről sem. *Büntethetőséget kizáró körülmény*¹⁸ (II. Bp. 180. § c) pont) fennállása esetében azonban tényállásszerűen megvalósul a bűncselekmény, ennek ellenére a terheltet fel kell menteni. Ez utóbbi esetben ha a sértett polgári jogi igénye a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekmény folytán keletkezett, a helyt adás lehetséges felmentés ellenére is. A kulcskérdés tehát az igény ’bűncselekmény folytán keletkezése’ (II. Bp. 44. § (1) bekezdés), azaz a bűncselekménnyel való összefüggés feltételének fennállása.

A II. Be. a polgári jogi igény szabályozása tekintetében alapvető változásokat a korábbi szabályozáshoz, illetve az arra épülő joggyakorlathoz képest nem hozott. A Leg-

¹⁶ II. Bp. indokolása (CD Complex jogtár).

¹⁷ BJD 2097. (BH 1961. évi 8–9. szám).

¹⁸ Az állásfoglalás megjelenésekor az 1950. évi II. törvény (Btá.) volt hatályban, amely „A büntethetőség” című II. fejezet alatt összevontan tárgyalta nem csak a büntethetőséget kizáró, hanem megszüntető okokat is, sőt a bűncselekmény stádiumaira és az elkövetőkre vonatkozó rendelkezéseket is. Az I. Be. 226. § (1) bekezdés c) pontja már egyértelműen büntethetőséget kizáró okot említ utalva az 1961. évi V. törvény (Btk.) 19. §-ára.

felsőbb Bíróság hivatkozott kollégiumi állásfoglalása beépült az új törvénybe¹⁹, és ezzel összhangban a polgári jogi igény érdemi elbírálását felmentő ítéletben lehetővé tevő bekezdés (214. § (4) bekezdése) utal a felmentésnek a II. Be. 214. § (3) bekezdés c) pontjában megjelölt esetére. Eszerint a polgári jogi igény érdemi elbírálása felmentő ítéletben csak akkor kerülhet sor, ha a felmentés oka büntethetőséget kizáró ok (kivéve a magánindítvány hiányát, illetve 1979. július hó 1. napjától a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély fokát, mert ezekben az esetekben a bíróság nem felmentő ítéletet hoz, hanem az eljárást megszünteti).

A büntethetőséget kizáró okok a büntetőjogi felelősségre vonás akadályát jelentik, ugyanakkor az ennél jóval tágabb körű polgári jogi vétkesség megállapítható, ezért kívánta a jogalkotó lehetővé tenni ezekben az esetekben a polgári jogi igény érdemi elbírálását. A Legfelsőbb Bíróság hivatkozott állásfoglalása büntethetőséget kizáró ok esetére a polgári jogi igény helyt adással való érdemi elbírálását tette lehetővé. Ez helyes értelmezés szerint azt jelenti, hogy a felmentés másik két esetében a polgári jogi igényt a bíróságoknak el kellett utasítaniuk.²⁰ Ezt az is alátámasztja, hogy a II. Bp. 182. § (3) bekezdése (és az I. Be. 229. § (3) bekezdése) kizárólag arra az esetre rendelte az igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítását, ha annak érdemi elbírálása az eljárás befejezését jelentékenyen késleltetné.²¹ Büntethetőséget kizáró ok fennállása esetén tehát a bíróság választhatott, hogy elutasítja a polgári jogi igényt vagy annak helyt ad, hiszen a bűncselekmény törvényi tényállásának, illetőleg elemeinek a többsége megvalósult, s habár a büntetőjogi szankció alkalmazását büntethetőséget kizáró ok kizárja, lehetséges, hogy a polgári jogi felelősség megállapítását ez nem akadályozza.²²

A Be. szabályozásában – elődjeivel szemben – az adhéziós eljárás járulékos jellege dominál. A Be. 335. § (1) bekezdése értelmében (...) a vádlott felmentése esetén (...) a bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja. Felmentés esetén a hatályos szabályozás értelmében tehát nincs lehetőség a polgári jogi igény érdemi elbírálására.

A szocialista büntetőeljárási törvények fent elemzett megoldásával kapcsolatban az alábbi kérdések merülnek fel. A szabályozás – a legfelsőbb bírósági állásfoglalás alapján – a bűncselekménnyel való összefüggésből indult ki. Eszerint bűncselekmény hiányában nem lehet szó bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről, és ugyanezen szempont alapján, ha az összefüggés fennáll, büntethetőséget kizáró ok esetén – büntetőjogi felelősség megállapítása nélkül – megítélhető a kártérítés. A büntethetőséget kizáró okok természete folytán azonban helytelen az ilyen okra alapított felmentő ítéletben a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetővé tétele, és éppen a bűncselekménnyel való összefüggés hiánya miatt. A büntethetőségi akadályok lényegi

¹⁹ A törvénybe beépülő állásfoglalásokat a Legfelsőbb Bíróság a II. Be. 56. §-ra figyelemmel nem tartotta fenn (ld. LB 511. sz. állásfoglalása In BH 1973. évi 8. sz.).

²⁰ KIRÁLY TIBOR (szerk.): *Magyar büntetőeljárási jog. II. kötet*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1974, 158.

²¹ Ld. BH 1998/5, 217.

²² A II. Be. 214. § (4) bekezdése büntethetőséget kizáró ok fennállása esetében már nem a polgári jogi igénynek való helyt adást, hanem az érdemi elbírálást teszi lehetővé, azaz a bíróság ilyen esetben egyéb törvényes útra utasító rendelkezést is hozhat.

elemét ragadja meg a csoportosítás, ha megkülönböztetünk az elkövetett cselekmény bűncselekményi jellegét kiküszöbölő büntethetőséget kizáró okokat, az elkövetett cselekmény bűncselekményi jellegét érintetlenül hagyó büntethetőséget megszüntető okokat, végül a bűncselekményi jellegét ugyancsak nem kizáró, a büntethetőséget és a büntetőeljárást egyaránt akadályozó okokat.²³ (Utóbbi körbe például a magánindítvány hiánya tartozik.) Büntethetőséget kizáró ok esetében bűncselekmény – annak valamelyik ismérve hiányában – fogalmilag nem jön létre. Bűncselekmény nélkül nem jöhet szóba a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igény érvényesítése sem, következésképpen hiányzik az érvényesítés egyik feltétele.²⁴

Ugyanakkor a bűncselekménnyel való összefüggést nem a – minősített – bűncselekmény, hanem – ahogy azt az I.2. pontban kifejtettük – a vád tárgyává tett, azaz az eljárás tárgyát képező magatartás alapján kell vizsgálni. Attól függetlenül, hogy nincs bűncselekmény, nem bizonyított, illetve büntethetőséget kizáró ok folytán nem beszélhetünk bűncselekmény létrejöttéről, és ezáltal nem állapítható meg büntetőjogi felelősség, elvileg nincs akadálya a megállapított tényállásba foglalt magatartás következtében keletkezett kár megtérítésére kötelezésnek (a polgári anyagi jog szabályai szerint). A felvetés azonban szigorúan elméleti, és igencsak a gyakorlattól elrugaszkodott. Felmentő ítéletben, bármi is a felmentés oka, nincs helye a polgári jogi igény érdemi elbírálásának, mert az adhéziós eljárás fogalmilag egy, a büntetőeljáráshoz kapcsolt, azaz járulékos eljárás. Amennyiben a bíróság eljut a bizonyosság azon fokára, hogy a vádlott büntetőjogi felelősségének kérdésében állást tud foglalni, és felmentő ítéletet hoz, az eljárás fenntartása a polgári jogi igény alapjának és összecszerúségének tisztázására, egyenesen azt jelentené, hogy a bíróság ilyen intézkedése az eljárás befejezését jelentékenyen késlelteti. A büntetőeljárás célja – a büntetőjogi felelősség kérdésében való állásfoglalás – megvalósult, és ez nem jelenti egyszersmind a polgári jogi igény jogalapja kérdésében való döntést is, mert annak megállapítása a polgári anyagi jog alkalmazását feltételezi. A kártérítésre irányuló igény jogalapja a polgári jog szabályai szerint igencsak szerteágazó lehet, emellett a követelés összecszerúsége is pontosításra szorulhat, és nincs olyan indok, mely e körben – az elsődleges feladatát ellátva a büntetőjogi felelősség kérdésében már eljáró – büntetőbíróház hatásköre mellett szólna. Rögzíteni kell, hogy a kifejtettek értelmében felmentés esetén nem csak a polgári jogi igény megítélése, hanem általában az érdemi elbírálás, azaz az elutasítás is helytelen megoldás (volt).

2. A szabálysértés elbírálása

Speciális esete a bűncselekmény hiányából történő felmentésnek, amikor a bíróság szabálysértést állapít meg.

²³ BALOGH ÁGNES – TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest: Osiris Kiadó, 2010, 124.

²⁴ Annak ellenére, hogy a Be. 331. § (3) bekezdése, illetve 6. § (3) bekezdés c) pontja a felmentés okaként nem csak a büntethetőséget kizáró, hanem az azt megszüntető ok fennállását is megjelöli, az eljárás megszüntetéséről rendelkező 332. § (1) bekezdése az a), f) és g) pontokban a Btk. 32. §-ában felsorolt valamennyi büntethetőséget megszüntető okot felsorolja, tehát ezek fennállása esetén a 331. § (1) bekezdése szerint elsősorban eljárást megszüntető végzést, és nem felmentő ítéletet kell hozni.

Erre vonatkozó rendelkezést a II. Bp.-ben még nem találunk. Elsősorban ezért volt kizárt ezen törvény alapján polgári jogi igény elbírálása szabálysértés esetén, de amennyiben a kódex lehetővé tette volna a bíróság számára szabálysértés elbírálását, akkor is kétséges lenne – külön rendelkezés nélkül – a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetősége, hiszen a II. Bp. 44. § (1) bekezdése értelmében a magánfél *kizárólag* a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényt érvényesítheti.

Az I. Be. 227. § (3) bekezdése kivételes jellegű rendelkezést tartalmazott. Eszerint ha a bíróság csupán szabálysértést állapít meg, a polgári jogi igény felől a szabálysértések elintézésére vonatkozó jogszabályokban meghatározott korlátozások nélkül határoz. A 42. § az olyan polgári jogi igénynek a büntetőeljárásban való érvényesítéséről rendelkezett, amely büntett folytán keletkezett. Nem büntett folytán keletkezett polgári jogi igény tehát elvileg a büntetőeljárásban nem volt érvényesíthető. A fenti szabály alól jelentett kivételt a 227. § (3) bekezdése és lehetővé tette, hogy amennyiben büntett miatt bűnösség megállapítására nincs lehetőség és a vád tárgyává tett cselekmény szabálysértést valósít meg, a bíróság a 42. § rendelkezéseinek megfelelően érvényesített polgári jogi igényt a 229. § rendelkezéseinek megfelelő alkalmazásával érdemben eldöntse.²⁵ A joggyakorlat a 227. § (3) bekezdésének értelmezését kitágítva, a polgári jogi igény érdemi elbírálását a 227. § (2) bekezdése szerinti esetre is alkalmazhatónak tartotta, holott ez utóbbi jogszabályhely bűnösséget megállapító ítéletben a szabálysértés megállapításának mellőzéséről rendelkezik.²⁶

Ahogy arra már utaltam, II. Be. 55. § (2) bekezdésébe bekerült egy módosítás, miszerint a magánfél nemcsak a bűncselekmény, hanem a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett polgári jogi igényét is érvényesítheti. Az I. Be. 42. § (2) bekezdése még csak a 'büntett' folytán keletkezett polgári jogi igény érvényesítését tette lehetővé, ezért volt szükség a szabálysértésekre vonatkozó jogszabályi korlátozások feloldására (lásd. 227. § (3) bekezdés). Az I. Be. 227. §-ának az 1966. évi 16. számú

²⁵ A hivatkozott korlátozások kapcsán a jogszabály a szabálysértési ügyek intézéséről szóló 32/1955 (VI. 8.) MT. rendeletre utal. Ezen rendelet nem tartalmazza a szabálysértés kapcsán keletkezett kártérítés vagy polgári jogi igény érvényesítésének külön szabályait, a polgári jogi igény kifejezést csupán a 25. § (2) bekezdése említi: eszerint a feljelentést elutasító határozatot a feljelentővel abban az esetben közölni kell, ha a feljelentésben polgári jogi igényének megállapítását kérte. A határozatokra vonatkozó rendelkezések között is csak az szerepel, hogy a pénzbírságot kiszabó határozatnak tartalmaznia kell – többek között – az igénylőnek polgári perútra utasítására vonatkozó rendelkezést (43. § g) pont). Bár a jogszabályszerkesztés hagy maga után kívánnivalót, ez utóbbi szabály arra enged következtetni, hogy szabálysértési eljárásban – még pénzbírságot kiszabó, azaz a szabálysértési felelősség kérdésében állást fogláló határozatban – sincs helye a polgári jogi igény érdemi elbírálásának, a szabálysértés elkövetéséből eredő polgári jogi igény megtérítése tárgyában kizárólag polgári bíróság járhat el. A szabályozás hiányosságát támasztja alá az is, hogy a rendelet szerint az ügy érdemében hozott határozatot nem is szükséges közölni az igénylővel (az elkövetőn kívül csupán azzal, akinek jogát a lefoglalt tárgyra vonatkozó intézkedés sérti ld. 46. §), az 50. § c) pontja azonban értelmezhető úgy, hogy őt megilleti a fellebbezés joga a polgári perútra utasító rendelkezés ellen. E szabályozás tükrében valóban kezdvezményt jelent az I. Be. 227. § (3) bekezdésében foglalt szabály azzal, hogy lehetővé teszi a szabálysértés folytán keletkezett polgári jogi igény büntetőeljárásban való érdemi elbírálását.

²⁶ BJD 5452.

tvr. 19. §-val módosított (1) bekezdése szerint a bíróság a szabálysértést érdemben bírálja el, ha a) a vád tárgyává tett bűntettel összefüggő szabálysértés elbírálását az ügyész a vádiratban indítványozta (168. § (5) bekezdés); b) a tárgyalás eredményéhez képest úgy látja, hogy a terhelt csupán szabálysértést követett el és ezért őt a vád alól felmenti.²⁷ E szabályozás – kihagyva az I. Be. korábbi 227. § (3) bekezdésének megfelelő rendelkezést – nyitva hagyta azt a kérdést, hogy a szabálysértés elbírálása esetén a bíróság határozhat-e érdemben a polgári jogi igényről vagy azt egyéb törvényes útra kell utasítani.²⁸ A II. Be. ezt a szabályozást lényegében szó szerint átveszi (II. Be. 216. §) és kiegészíti azzal a (3) bekezdéssel, mely a fenti b) pont szerinti esetben (az I. Be. korábbi 227. § (3) bekezdésével megegyezően) megengedi a polgári jogi igény érdemi elbírálását. Korabeli eljárásjogunk valóban a legszélesebb körben kívánta biztosítani, hogy a polgári jogi igény tárgyában lehetőleg már a büntetőügyben érdemi döntésre kerüljön sor. Ennél fogva a 216. § (3) bekezdésének utolsó szabálya ellenére az ítélezési gyakorlat a 216. § (1) bekezdés a) pontja szerinti esetben is érdemben elbírálnak tartotta a polgári jogi igényt, amennyiben az ügyész erre vonatkozóan a vádiratban indítványt terjesztett elő. A megoldás alapja a II. Be. 55. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés, melynek értelmében a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett polgári jogi igény is elbírálnak a büntőeljárásban.²⁹

Kérdésként merült fel továbbá a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetősége a II. Be. 216. § (2) bekezdésében szabályozott esetben, amikor a bíróság az eljárást megszünteti az olyan szabálysértés miatt, melynek a vád tárgyává tett bűncselekmény mellett a terhelt felelősségre vonása szempontjából nincs jelentősége. Az I. Be. 227. § (2) bekezdéséhez hasonlóan a joggyakorlat a tágító értelmezés mellett döntött. A szabályozás az eljárás megszüntetésének a törvény 213. § (1) bekezdés d) pontjában foglalt esete³⁰ analógiájára készült, erre az esetre vonatkozóan pedig ugyanezen § (2) bekezdése megengedi a polgári jogi igény érdemi elbírálását. Az ítélezési gyakorlat szerint azon a tényen, hogy a bíróság az elbírált szabálysértés folytán keletkezett polgári jogi igényt – a fent kifejtettek értelmében – érdemben elbírálnak, nem változtat az sem, hogy a bíróság a (II.) Be. 216. § (2) bekezdésében megjelölt okból a szabálysértés tekintetében az eljárást megszünteti, feltéve, hogy a bíróság a bizonyítási eljárás során kellő alaposággal tisztázza az igényt megalapozó tényeket.³¹ Amennyiben azonban a bíróság a II. Be. 205. §-a értelmében a bizonyítást mellőzte azzal a szabálysértéssel kapcsolatban, amelynek a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége, előállhat olyan helyzet, hogy

²⁷ Az I. Be. módosított szövege a Complex Jogtárban az Időgép, Szöveg változásai menüpont alatt nem hozzáférhető, a szabályozást a 467. számú kollégiumi állásfoglalás tartalmazza (lásd BH 1969. évi 8. sz.).

²⁸ SZABÓNÉ i. m.

²⁹ BJD 5453. Másik szempontból világítja meg az ítélezési gyakorlatban érvényesülő megoldást a BJD 9416.

³⁰ A bíróság az eljárást megszünteti az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.

³¹ BJD 9416. és BJD 5452.

a bíróság – a szükséges adatok hiányában – kizárólag egyéb törvényes útra utasító rendelkezést hozhat.³²

A Be. megőrizte szabálysértés megállapítása esetén a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetőségét (337. § (2) bekezdés). Amennyiben a tárgyalás eredményéhez képest megállapításra kerül, hogy a vád tárgyává tett cselekmény szabálysértés, a bíróság a felmentő ítéletben a szabálysértést az arra vonatkozó jogszabályok³³ alkalmazásával elbírálja. Ez azt jelenti, hogy a szabálysértési felelősség kérdésében – a korábbi eljárási törvényekben meglévő korlátozások nélkül – ezen jogszabályok alapján dönt, de – figyelemmel arra, hogy ezek a jogszabályok a polgári jogi igény fogalmát nem használják és utalást sem tartalmaznak ilyen tartalmú büntetőeljárási rendelkezésekre – a szabálysértési törvénynek a kártérítésre vonatkozó rendelkezései helyett a Be.-nek a polgári jogi igényre vonatkozó szabályai az alkalmazandók. A polgári jogi igény érdemi elbírálásának azért nincsen akadálya, mert ez esetben a bíróság, ha nem is a vádlott bűnösségéről, de az elbírált jogsértő magatartás felróhatósága (a szabálysértési felelősség alanyi kritériuma) felől döntött.³⁴

3. Az eljárást megszüntető végzés

A polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetősége eljárást megszüntető végzésben az I. Be. jelentős újítása volt a Bp.³⁵ és a II. Bp. rendelkezéseihez képest is. A korábbi szabályozással való összehasonítás akkor precíz, ha külön vizsgáljuk az eljárás megszüntetésének eseteit attól függően, hogy ilyen tartalmú rendelkezésre a tárgyalás előkészítése során, illetve a tárgyalás alapján kerül sor.³⁶

³² Egyértelműsíteni kell a különbséget azon két eset között, hogy a bíróság a tényállás alapján kizárólag szabálysértést állapít meg vagy a bűncselekménnyel összefüggő szabálysértést bírál el. Ahogy arra a László Jenő szerkesztette Magyarázat rámutat, előbbi esetben az 55. § (2) bekezdés és a 216. § (3) bekezdés értelmében a polgári jogi igényről a bíróság a szabálysértésekre vonatkozó jogszabályi korlátozásokra (ld. a szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvény 50. §) tekintet nélkül – a (II.) Be. rendelkezései alapján – határozhat, utóbbi esetben azonban – a törvény külön utaló rendelkezése nélkül is – kizárólag a szabálysértésekre meghatározott keretek között.

³³ A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.), valamint az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet.

³⁴ BELEGI JÓZSEF (szerk.): *Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest: HVG-ORAC, 2010, 856/19.

³⁵ Ld. a Bp.-nek a –felmentő ítélettel összefüggésben – már hivatkozott 487. §-át.

³⁶ A különbségtételnek a bűncselekmény polgári jogi következményei tárgyában eljáró polgári bíróságra nézve is jelentősége volt, mert a bűncselekmény csekély jelentősége miatt (Btá. 56. §) az előkészítő ülésen hozott eljárást megszüntető határozat (ld. II. Bp. 145. § (1) bekezdés a) pont) a polgári kárfelelősség tárgyában eljáró bíróságra nem volt irányadó (BJD 1639), míg a a büntetőbírósnak a tárgyalás lefolytatása után a Btá. 56. §-a alapján hozott eljárást megszüntető határozata (ld. az I. Bpn.-nel módosított II. Bp. 175. § (3) bekezdés d) pont) a polgári perben eljáró bíróságra a (II.) Bp. 9. §-ában, illetve a Pp. 9. §-ában foglaltakhoz képest irányadó volt (BJD 1640). Hozzá kell tenni, hogy a fenti kollégiumi állásfoglalások az eljárás megszüntetésének egyetlen esetére (Btá. 56. §) vonatkoztak. Így nem állítható, hogy a tárgyalás alapján hozott eljárás megszüntető végzés – a megszüntetés okára tekintet nélkül – kötötte a bűncselekmény anyagi jogi következményei tárgyában eljáró polgári bírót. A hatályos jogi rendezés nem csak a tárgyalás előkészítése során, hanem a tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárás alapján hozott eljárást megszüntető végzés anyagi jogerejét, illetve az utóbb eljáró polgári bírót kötő erejét sem ismeri el.

3.1. AZ ELJÁRÁS MEGSZÜNTETÉSE A TÁRGYALÁS ELŐKÉSZÍTÉSE SORÁN

A tárgyalás előkészítése során büntetőeljárás jogunk a II. Bp.-től kezdődően kizárja a polgári jogi igény érdemi elbírálását az eljárást megszüntető végzésben.³⁷ Ennek oka az, hogy az érdemi elbírálás kontradiktórius eljárás lefolytatását és bizonyítás alapján tényállás megállapítását feltételezi. A büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény mindig szoros kapcsolatban van azzal a kérdéssel, hogy a terhelt a terhére rótt bűncselekményt elkövette-e. Ez a kapcsolat fejeződik ki abban a szabályban, hogy a magánfél azt a polgári jogi igényt érvényesítheti, mely – az adott törvény megfogalmazásától függően – 'a vád tárgyává tett cselekmény' folytán keletkezett. Bizonyítás híján azonban a bíróság az előkészítő ülésen nincs abban a helyzetben, hogy a bűncselekménnyel való összefüggés, mint a polgári jogi igény érvényesítésének általános feltétele, megvalósulása kérdésében jogi bizonyossággal állást tudjon foglalni.

3.2. AZ ELJÁRÁS MEGSZÜNTETÉSE A TÁRGYALÁS ALAPJÁN

A II. Bp. hatálybalépéskori szövege tartalmazott rendelkezést arra vonatkozóan, hogy – vádelejtés vagy a terhelt halála miatt – az eljárás megszüntetése esetén (175. § (3) bekezdés első mondat) a polgári jogi igényre vonatkozóan az eljárás megszüntetésének a tárgyalás előkészítés szakaszában megvalósuló szabályait kell alkalmazni (145. § (4) bekezdése), kizárva ezzel az érdemi elbírálás lehetőségét. Az 1954. évi V. törvény (I. Bpn.) az eljárás megszüntetésének szabályozását módosította, és hatálybalépésétől kezdve nem volt szabály a II. Bp.-ben a polgári jogi igény tárgyában való rendelkezésről abban az esetben, ha a bíróság a tárgyalási szakban az eljárást megszünteti. Figyelemmel arra, hogy a törvény a polgári jogi igényről való döntés kapcsán (II. Bp. 182. § (1)–(3) bekezdések) következetesen az ítélet kifejezést használta, és a II. Bp. 9. § is a büntető és a polgári perben hozott ítéletek viszonyáról rendelkezett, az I. Bpn. után is arra vonható le következtetés, hogy a büntetőbíróság a büntetőeljárásnak a tárgyaláson történő megszüntetése esetén a polgári jogi igényről érdemi határozatot nem hozhatott, a 145. § (4) bekezdését erre az esetre is kiterjesztve, a magánfél polgári jogi igényével egyéb törvényes útra kellett utasítani.

A nyíregyházi megyei bíróság büntető kollégiumának a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiuma által elfogadott állásfoglalása³⁸ szerint a tárgyalás alapján történt eljárás megszüntetése esetén a (II.) Bp. a polgári jogi igény érdemi elbírálását illetően – eltérően a 145. § (4) bekezdésétől – nem tartalmaz kifejezett tiltó rendelkezést. Nem tekinthető ilyennek a (II.) Bp. 182. §-a, amelynek nem az az értelme, hogy kizárólag csak ítéletben dönthető el a polgári jogi igény, hanem az, hogy ha ítéletet hoznak, ebben lehetőleg dönteni kell erről az igényről is. A (II.) Bp. eredeti szövege szerint a bíróság a bűnösség megállapításának és a büntetés kiszabásának a mellőzését is ítéletben mondta ki (ld. II. Bp. 175. § (3) bekezdésének és 176. §-nak az összevetéséből

³⁷ Ld. II. Bp. 145. § (4) bekezdés, I. Be. 179. § (3) bekezdés, II. Be. 170. § (3) bekezdés és hatályos Be. 267. § (2) bekezdés.

³⁸ BH 1956. évi 4. szám.

– kiemelés a szerzötől). A büntetőeljárásnak a tárgyaláson, a felek részvétele mellett, bizonyítás felvétel után történő megszüntetése esetén az ilyen – az ítélethez közel álló – megszüntető végzés a polgári jogi igény érdeme kérdésében is megnyugtatóan dönthet. Pusztán az a körülmény tehát, hogy a (I. Bpn.-nel – kiemelés a szerzötől) módosított 176. §-a (és 175. § (3) bekezdése – kiemelés a szerzötől) szerint a bíróság ilyen esetben az ügy érdemében nem ítélettel, hanem végzéssel határoz, nem lehet akadálya a polgári jogi igény érdemleges elbírálásának.³⁹

Az I. Be.-ben egyértelműen szabályozásra került a tárgyalás alapján hozott eljárást megszüntető végzésben a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetősége. A 221. § (4) bekezdése szerint a bíróság az eljárást megszüntető (..) végzésében a polgári jogi igény felől érdemben határozhat. A X. Fejezethez fűzött miniszteri indokolás szerint a jogszabály azért nem gördít akadályt az eljárás megszüntetése esetén a polgári jogi igény érdemi elintézésére, mert a bíróság ezt felmentő ítéletben is megteheti (229. § (1) bekezdés) és az eljárás megszüntetése esetében is sokszor megvan a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetősége. Szükséges azonban rögzíteni, hogy ez a lehetőség természetesen csak akkor áll fenn, ha a bíróság a tárgyalást megtartotta és a lefolytatott bizonyítási eljárás eredményeképpen módjában áll a polgári jogi igény tárgyában való megalapozott határozathozatal. Amennyiben a terhelt halála, eljárási kegyelem, magánindítvány, feljelentés vagy kívánat hiánya, illetve a bizonyítási eljárás teljes lefolytatása előtt bekövetkezett vádelejtés miatt nincs arra lehetőség, hogy a bíróság a megszüntető (...) végzésében a polgári jogi igényt érdemben elbírálja, a bíróság végzésében a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja.⁴⁰

Az I. Be.-hez hasonlóan a II. Be. is lehetővé teszi a polgári jogi igény érdemi elbírálását eljárást megszüntető végzésben. Ez azonban az eljárás megszüntetésének nem valamennyi esetére általánosan, hanem csak kifejezett esetekben megengedett. A 213. § (2) bekezdése ekként jelöli meg büntethetőséget megszüntető ok fennálltát (213. § (1) bekezdés a) pont), továbbá azt az esetet, amikor az eljárás megszüntetésére olyan bűncselekmény miatt kerül sor, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége (213. § (1) bekezdés d) pont). A harmadik eset tekintetében változott a jogszabályszöveg. Az eredeti szabályozás szerint a polgári jogi igény akkor is elbírálható érdemben, ha az eljárás megszüntetésének oka az, hogy a bíróság a büntetés kiszabását mellőzi (213. § (1) bekezdés e) pont). 1979. július hó 1. napjával azonban ez utóbbi eset helyett akkor dönthet érdemben a jogalkalmazó a polgári jogi igényről érdemben, ha az eljárás megszüntetésére azért került sor, mert a vádlott a cselekménye társadalomra veszélyességének csekély foka miatt nem büntethető, továbbá, ha az eljárás lefolytatásához szükséges magánindítvány, feljelentés vagy kívánat hiányzik és a hiányt nem pótolták, illetőleg az már nem pótolható (213. § (1) bekezdés b) pont).

³⁹ MÓRA MIHÁLY – KOCSIS MIHÁLY: *A magyar büntetőeljárás jog.* Budapest: Tankönyvkiadó, 1961, 378.

⁴⁰ JÁSZAI (szerk.) i. m. 1015.

A korabeli tankönyv szerint azok az eljárás megszüntetését kiváltó okok, melyek esetére a II. Be. lehetővé teszi a polgári jogi igény érdemi elbírálását, nem a bűncselekmény létrejöttét, hanem csak a büntetőjogi felelősség megállapítását zárják ki. Ezekben az esetekben is igaz lehet, hogy a polgári jogi igény valamely bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító és jogilag tiltott magatartásból ered, ezért a helyt adás feltételeként nem mellőzhető annak vizsgálata, hogy az igény – még ha csekély súlyú is volt – bűncselekmény folytán keletkezett. Ezért a bíróságnak olyan tényállást kell megállapítania, amely bűncselekmény tényállása, még ha büntetőjogi szankciót nem is alkalmaz.⁴¹

Szabóné dr. Nagy Teréz a polgári jogi igényről szóló tanulmányában⁴² az eljárás megszüntetésének három okával kapcsolatban ad hangot kételyeinek. Figyelemmel arra, hogy a magánindítvány stb. hiánya büntethetőséget kizáró ok, mely nem a megbüntetést, hanem a büntett keletkezését zárja ki és az I. Be. 229. § (1) bekezdése értelmében felmentő ítéletben is elbíráható érdemben a polgári jogi igény, nincs jogszabályi akadálya annak sem, hogy e kérdésben a 221. § (2) bekezdés b) pontján nyugvó megszüntető végzésben is érdemi döntés szülessen.⁴³ Hozzáteszi azonban, hogy ebben az esetben kártérítésre kötelezésre gyakorlatilag aligha kerülhet sor, hiszen nehezen képzelhető el, hogy a sértett magánfélként polgári jogi igényt érvényesít, ugyanakkor nem tesz olyan nyilatkozatot, hogy a vádlott felelősségre vonását kívánja.⁴⁴

Részemről nem osztom Szabóné azon – az ítélt dolog miatti eljárás megszüntetésével kapcsolatban tett – megállapítását, hogy ez esetben a büntetőeljárás keretében érvényesíthető *kárigény jogalapja* – minthogy a terhelt büntetőjogi felelősségét jogerősen elbírálták – teljesen hiányzik.⁴⁵ A polgári jogi igény jogalapja nem a büntetőjogi felelősség megállapítása, hanem az az egyéb polgári anyagi jogi szabályok alapján állapítható meg. A jogalap kérdésétől függetlenül mégsem helyeselhető res iudicata miatti eljárást megszüntető végzésben sem a polgári jogi igény érdemi elbírálásának megengedése, mert ez az adhéziós eljárás lényegét sértené: nem egy eljárásban kerülne sor a büntető-, illetve a polgári jogi igény elbírálására.

Az I. Be. 211. §-a szerint, ha a terhelt ellen több büntett miatt emeltek vádat, és ezek között olyan csekélyebb súlyú büntett is van, amelynek a súlyosabb büntett mellett a terhelt felelősségre vonása szempontjából nincs jelentősége, a súlyosabb büntettre vonatkozó bizonyítás felvétele után a bíróság az e büntettel kapcsolatos bizonyítást mellőzheti, a 221. § (2) bekezdés f) pontja alapján pedig ez utóbbi büntett miatt az eljárást megszünteti. Szabóné álláspontja szerint a bizonyítás mellőzése esetén a polgári jogi igény érdemi elbírálásának nincs szükségképpen akadálya, hiszen ha a vádlott kihallgatása és egyéb bizonyítás felvétele után dönt a bíróság – a csekély jelentőségű büntett miatt – az eljárás megszüntetése mellett, a rendelkezésre álló bizonyítékok a

⁴¹ KIRÁLY (szerk.) i. m. 161.

⁴² Ld. SZABÓNÉ i. m.

⁴³ SZABÓNÉ i. m.

⁴⁴ Ebben a kizárólag hipotetikus esetben a büntető bíróság a büntetőeljárást megszüntetve – a sértett akaratára tekintettel – nem döntene a büntetőjogi felelősségről, viszont a polgári jogi igényről igen.

⁴⁵ SZABÓNÉ i. m. 196.

kárigény jogalapjának és mértékének megállapításához elegendőek lehetnek. Ugyanakkor – a szerző által képviselt véleménnyel összhangban – elismeri, hogy az adhéziós eljárás járulékos jellege miatt valóban visszas hatást keltene, hogy a büntetőügyben eljáró bíróság a büntetőjogi főkérdésben mellőzi a döntéshozatalt, a polgári jogi igény tárgyában azonban nem.⁴⁶

A felmentés kapcsán kifejtettekre tekintettel nem foghat helyt az az érvelés, miszerint az eljárást megszüntető végzésben azért bírálható el érdemben a polgári jogi igény, mert arra felmentő ítéletben is lehetőség van és az sem, miszerint az eljárás megszüntetését kiváltó okok, melyek esetére a II. Be. lehetővé teszi a polgári jogi igény érdemi elbírálását, nem a bűncselekmény létrejöttét, hanem csak a büntetőjogi felelősség megállapítását zárják ki. Ezek az okok magát a büntetőeljárás lefolytatását akadályozzák, és ezáltal az ahhoz járulékosan kapcsolódó polgári jogi igény elbírálását is.

A II. Be. szabályozásával ellentétben a Be. a tárgyalás előkészítése során hozott eljárást megszüntető rendelkezés esetére rendelt értesítési formát választja a tárgyalás alapján hozott eljárást megszüntető végzés esetében is⁴⁷, és ezzel az utóbbi esetre vonatkozóan is megszünteti a polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetőségét. A korábbi megengedő szabályozás hátterében az az elgondolás állt, hogy az eljárás megszüntetése esetén nem abban a kérdésben születik döntés, hogy a vádlott elkövette-e a bűncselekményt, hanem arról, hogy a bűncselekményből keletkezett büntetőjogi igény érvényesítésének valamilyen akadálya van: azonban a bűncselekmény folytán előállt polgári jogi igény elbírálásának ez nem lehet akadálya. A korlátozó rendelkezés bevezetését (és fenntartását) az indokolja, hogy az eljárás megszüntetésének okai olyan természetűek, amelyek a büntetőjogi felelősségre vonás menetét megakasztják. Ha a büntetőeljárás folytatásának akadálya van, akkor semmi nem indokolja, hogy a polgári jogi igényről a büntetőügyben eljáró bíróság döntsön.⁴⁸ A polgári jogi igény járulékos jellege az eljárás megszüntetése esetén még a felmentéshez mérten is hangsúlyosabban megnyilvánul. Ha a büntetőeljárás lefolytatásának akadálya van, nem beszélhetünk olyan eljárásról, melyhez a magánfél igényének érvényesítése végett csatlakozott, a járulékos eljárás lényegi eleme veszett el, az az eljárás, amihez járul. A járulékos jelleg pedig mindkét oldalról jellemzi a polgári jogi igény érvényesítését. Amennyire eshetőleges eleme egy büntetőeljárásnak az, hogy abban polgári jogi igényt érvényesítenek, épp annyira szükséges eleme az adhéziós eljárásnak a büntetőeljárás (le)folytatása. A felmentés esetén érvényesülő korlátozás azt tiltja, hogy a büntető bíróság a büntetőjogi igénytől függetlenül foglaljon állást a polgári jogi igény kérdésében, az eljárás megszüntetése esetén azonban – valamely akadály miatt – még az eljárás lefolytatására, és az esetek többségében még tényállás megállapítására sem kerülhet sor (pl. magánindítvány hiánya).

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ A Be. 332. § (4) bekezdése szerint az eljárás megszüntetéséről a bíróság értesíti a magánfelet azzal a figyelmeztetéssel, hogy polgári jogi igényét egyéb törvényes úton érvényesítheti.

⁴⁸ BELEGI (szerk.) i. m. 856/12.

4. Egyéb ügydöntő végzés

4.1. BÜNTETŐPARANCS, AVAGY A TÁRGYALÁS MELLŐZÉSÉVEL HOZOTT VÉGZÉS

A polgári jogi igény érdemi elbírálásának lehetősége tárgyalás tartása nélkül a hazai büntetőeljárás jogi szabályozásban először a II. Bp.-ben jelent meg. A II. Bp. 146. § (2) bekezdés utolsó mondata értelmében a polgári jogi igénynek büntetőparancsban csak annyiban lehet helyt adni, amennyiben az igény fizetési meghagyás útján is érvényesíthető volna. A Bp. 6. § (3) bekezdése ilyen esetben visszautasította a magánjogi igény büntető perben való érvényesítését. A II. Bp. indokolása szerint az új rendelkezés azt célozza, hogy az egyébként büntetőparancsban elintézhető ügyben ne kelljen az említett mellékkörülményre tekintettel tárgyalást tartani. Ez a terhelre sérelmet nem jelent, mert hiszen a tárgyalás kitűzésének kérésével ezen rendelkezés hatálytalanítására éppúgy megvan a mód, mint a kiszabott büntetés alóli felmentésre. A polgári jogi igény érdemi elbírálását lehetővé tevő II. Bp.-beli rendelkezés a hatályos szabályozás irányába mutat, ugyanakkor csak kezdeti az előrelépés, hiszen a büntetőparancs egész jogintézménye (I. Bpn.) 1954. augusztus hó 1. napjával kikerült a II. Bp.-ből.

Az I. Be. bevezette a korábbi büntetőparancsra emlékeztető tárgyalás mellőzésével hozott végzés fogalmát, és egyben – a II. Bp.-hez hasonlóan – lehetővé tette, hogy a bíróság ebben a végzésben a terheltet a polgári jogi igény megfizetésére kötelezze, de nyitva hagyta az utat az egyéb törvényes útra utasítás lehetősége előtt is (193. § (1) bekezdés). Ha a magánfél vagy az ügyész a polgári jogi igényt a büntetőeljárásban érvényesítette, és az igény a nyomozás adatai szerint megalapozottnak mutatkozik, a bíróság az igénynek helyt adhat, de ha az igény alapossága tekintetében a nyomozás adatai alapján kétséget kizáró döntés nem hozható, a sértettet a bíróságnak arra kell utasítani, hogy igényét egyéb törvényes úton érvényesítse. Minthogy a tárgyalás mellőzésével történő pénzbüntetés kiszabása is nélküli a kontradiktórius eljárás lehetőségeit, a törvény – összhangban a következő büntetőeljárás szabályozásokkal – a polgári jogi igény érdemi elutasítására nem ad módot.⁴⁹

A tárgyalás mellőzésével hozott végzés ellen jogorvoslati kérelmet, azaz tárgyalás tartása iránti kérelmet előterjesztők között a II. Bp. még nem említette a sértettet, az I. Be. azonban már rögzíti, hogy a sértett kizárólag a végzésnek a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezését kifogásolhatja (195. § (3) bekezdés). Amennyiben a terhelt vagy a sértett kizárólag a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezést sérelmezi, a bíróság a tárgyaláson csak ebben a kérdésben határoz (195. § (4) bekezdés). Figyelemre méltó az a jogi megoldás, hogy az ilyen tartalmú tárgyalás tartása iránti kérelem folytán eljáró bíróság a tárgyaláson felveszi a szükséges bizonyítást, és ennek keretében azt vizsgálja, hogy történt-e bűncselekmény. A kommentár indokolása szerint ugyanis a polgári jogi igény megítélésének a „bűnösség megállapítása” az előfeltétele.⁵⁰ Utóbbi megállapítás több szempontból is kérdéseket vet fel: egyrészt felmerül,

⁴⁹ JÁSZAI (szerk.) i. m. 812.

⁵⁰ JÁSZAI (szerk.) i. m. 815.

hogy mit is jelent akkor voltaképpen az I. Be. 195. § (4) bekezdésének az a kitétele, hogy „a bíróság a tárgyaláson csak ebben a kérdésben határoz”, ha újból bizonyítás tárgyává teszi a büntetőjogi felelősség kérdését. Másrészt a megfogalmazás az I. Be. 229. § (1) bekezdés második mondatára, valamint a Legfelsőbb Bíróság 369. számú állásfoglalására tekintettel is pontatlan, hiszen – bűnösség megállapítása nélkül – felmentő ítéletben, sőt, eljárás megszüntető végzésben is helyt lehetett adni polgári jogi igénynek.

Amennyiben a bíróság a bizonyítási eljárás lefolytatása után arra a következtetésre jut, hogy a terhelt valóban büntettet követett el, – végzésben – kötelezi a terheltet a polgári jogi igény megfizetésére, úgy, mintha ebben a kérdésben a tárgyalás mellőzésével hozott pénzbüntetést kiszabó végzés nem is tartalmazott volna rendelkezést. A bíróság a tárgyalás eredménye alapján a polgári jogi igény érdemi elutasításáról vagy – ha annak jogszabályi feltétele fennáll – az érvényesítés egyéb törvényes útra utasításáról is rendelkezhet. Kérdés, hogy amennyiben a bíróság a tárgyalás eredményeként azt állapítja meg, hogy a terhelt nem követte el a tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést kiszabó végzés alapjául szolgáló büntettet, milyen tartalmú döntés születhet a polgári jogi döntés tárgyában, illetve ez a megállapítás érinti-e a végzés jogerőre emelkedett részét. Figyelemmel arra, hogy ez tartalmilag a felmentés I. Be. 227. § (1) bekezdés a) pontjának felel meg, a polgári jogi igénynek helyt adni nem lehet, azt a – fent kifejtett korabeli állásfoglalás alapján – el kell utasítani. A végzés jogerőre emelkedett rendelkezéseit érintően pedig perújításnak, illetve törvényességi óvásnak lehet helye.⁵¹

Látszólag a polgári jogi igény érvényesítésének járulékos jellege ellen hat az a szabályozás, hogy kizárólag a polgári jogi igényre vonatkozó tárgyalás tartása iránti kérelem esetén a bíróság a tárgyaláson csak ebben a kérdésben határoz (I. Be. 195. § (4) bekezdés). A fentiek alapján legalábbis kétséges az a helyzet, hogy amennyiben egyedül a magánfél él jogorvoslattal, előfordulhat, hogy a tárgyalás tartása iránti kérelem folytán eljáró bíróság a tárgyaláson kizárólag a polgári jogi igény tárgyában folytat le bizonyítást, illetve hoz határozatot. Az a körülmény azonban, hogy a bíróság a tárgyaláson vizsgálat tárgyává teszi, hogy történt-e bűncselekmény, és ezzel azt, hogy a bűncselekménnyel való összefüggés feltétele fennáll-e, nem érinti azt, hogy ilyen esetben nyilvánvalóan nehezen elképzelhető a 229. § (3) bekezdésének alkalmazása, azaz a polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítása, hiszen a büntetőeljárás befejezésének a késleltetése ilyenkor nem merülhet fel.⁵²

A II. Be., illetve a Be. már nem tartalmaz arra utaló rendelkezést, hogy erre irányuló tárgyalás tartása iránti kérelem folytán a tárgyaláson a bíróság csak a polgári jogi igény tárgyában döntené.⁵³ Bár fennmaradt az a szabály, miszerint a polgári jogi igény

⁵¹ JÁSZAI (szerk.) i. m. 816.

⁵² JÁSZAI (szerk.) i. m. 1063.

⁵³ Az újabb szabályozás szerint (II. Be. 352. § (1) bekezdés, 353. § (3) bekezdés, 354. § (2) bekezdés és hatályos Be. 547. § (1) bekezdés c) pont, 548. § (3) bekezdés és 549. § (2) bekezdés) a bíróság a tárgyalás mellőzésével hozott végzésben a polgári jogi igénynek helyt adhat, vagy a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasíthatja. A magánfél szintén csak a polgári jogi igényt elbíráló rendelkezéssel

tárgyában – kontradiktórius eljárás hiányában – érdemben elutasító rendelkezés nem hozható⁵⁴, valamint az, hogy a magánfél csak a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezéssel kapcsolatban kérheti tárgyalás tartását, de a II. Be., majd a Be. is egyértelművé teszi, hogy ennek automatikus hatályon kívül helyezés és egyéb törvényes útra utasítás a következménye. A 4/1976. tanácselnöki állásfoglalás⁵⁵ kimondta, hogy ha a tárgyalás mellőzésével hozott végzésnek a polgári jogi igénnyel kapcsolatos rendelkezése tekintetében az ügyész, a vádlott vagy a védő kéri a tárgyalás kitűzését: a bíróság tárgyalást tart, melyen kizárólag ebben a kérdésben határoz (II. Be. 354. § (2) bekezdés); ha a tárgyalás tartását kizárólag a magánfél kéri a polgári jogi igényt elbíráló rendelkezéssel kapcsolatban, az egyesbíró a tárgyalás kitűzése és megtartása helyett tárgyaláson kívül hozza meg azt a határozatot, amellyel a végzésnek a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezését hatályon kívül helyezi és az igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja (ld. II. Be. 353. § (3) bekezdés). Látható tehát, hogy a szabályozás – a fellebbezési jog szabályozásához hasonlóan (ld. II. Be. 242. § II. b) pont) – a tárgyalás mellőzésével pénzbírságot kiszabó végzés kapcsán sem kíván teret engedni a magánfélnek arra, hogy az elbírált polgári jogi igénnyel kapcsolatos sérelmet jogorvoslati eljárásban érvényesítse, hiszen ez olyan járulékos kérdése a büntetőeljárásnak, melyre tekintettel indokolatlan az eljárás elhúzása és a büntetőbírótság foglalkoztatása.

4.2. EGYÉB ÜGYDÖNTŐ VÉGZÉSEK

A II. Be. 1979. július hó 1. napjától külön rendelkezett arról, hogy próbára bocsátást elrendelő végzésben (214/A. § (2) bekezdés) is érdemben elbírálható a polgári jogi igény. Tekintettel arra, hogy a bűncselekmény elkövetésének megállapítása tényállás megállapítását előfeltételezi, a bíróság ilyen esetben is bizonyossággal állást tud foglalni abban a kérdésben is, hogy az érvényesített polgári jogi igény érdemben helytálló-e. A magyarázat szerint ezért a bíróság ebben a kérdésben is éppen úgy dönthet, mint amikor a vádlottat büntethetőséget kizáró ok miatt felmenti. Amennyiben a bíróság utóbb a próbára bocsátást megszünteti, ebben a jogerősen már eldöntött kérdésben nem kell újból rendelkezni, kizárólag arról, hogy a vádlottal szemben milyen büntetés kiszabását tartja indokoltnak.⁵⁶ A felmentő rendelkezéssel vont párhuzam a mai sza-

kapcsolatban kérheti tárgyalás tartását, és ha ezt kizárólag ő kérte, a bíróság a tárgyaláson a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezést hatályon kívül helyezi, és az igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja. Az az eset, hogy a bíróság a tárgyaláson kizárólag a polgári jogi igény kérdésében határoz – a II. Be. 353. § (3) bekezdésének és a hatályos Be. 548. § (3) bekezdésének egyértelmű második mondata miatt – nyilvánvalóan kizárólag arra a körre terjed ki, amikor az ügyész, a vádlott vagy a védő sérelmezi ezen rendelkezést.

⁵⁴ 2000. március hó 1. napjával került bevezetésre a hazai büntetőeljárás-jogba a tárgyalásról való lemondás jogintézménye. A tárgyalási elv érvényesülésének híján – a tárgyalás mellőzése alapján hozott végzéshez hasonlóan – ebben az eljárásban sincs lehetőség a polgári jogi igény érdemi elutasítására (II. Be. 355/J. § (4) bekezdés). A szabályt a hatályos Be. 535. § (2) bekezdése is tartalmazza.

⁵⁵ BH 1979. évi 10. szám.

⁵⁶ LÁSZLÓ JENŐ (szerk.): *A büntetőeljárás magyarázata*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982. 640.

bályozás szempontjából teljességgel érthetetlen. A Be. ugyanis hatálybalépésétől kezdődően akként rendelkezik, hogy a bíróság a vádlottat bűnösséget megállapító ítéletben bocsáthatja próbára. Ezáltal – külön rendelkezés nélkül is – egyértelmű, hogy a polgári jogi igény érdemben elbírálnak, hiszen a bíróság a bűnösséget megállapítja, kizárólag a büntetés kiszabását halasztja el próbaidőre.

A hatályos szabályozás szemszögéből nézve csupán érdekes adalék, hogy 1988. január 1-je és 2000. február 29-e között hatályban volt a II. Be.-nek a 214/B. §-a, melynek értelmében, ha a bíróság a jogszabály megszegésével külföldön tartózkodó vádlott bűnösségét megállapítja, de büntetés kiszabását mellőzi (Btk. 87/A. §), a polgári jogi igényt érdemben elbírálnak. Az 1987. évi IV. törvénnyel beiktatott § a hivatkozott Btk.-módosításhoz kapcsolódó büntetőeljárás szabályozást tartalmazta, és az indoklás szerint célszerűségi szempontok indokolták a vagyoni rendelkezések, így a polgári jogi igény érdemi elbírlása lehetőségének bevezetését. A polgári jogi igény érdemi elbírlásának lehetővé tétele ebben az esetben azért nem volt problematikus, mert – a próbára bocsátáshoz hasonlóan – a bűnösség megállapítására sor került, kizárólag a büntetőjogi szankció alkalmazására nem. A II. Be.-beli rendelkezés bevezetésének jogpolitikai indokát figyelmen kívül hagyva megjegyezhető, hogy a Be. bűnösséget megállapító ítéletben rendeli ma is a büntetés kiszabás mellőzéséről való rendelkezést.

III. Nem érdemi döntés a polgári jogi igényről

1. Az eljárás befejezésének jelentékeny késleltetése

A polgári jogi igény tárgyában az érdemi (helyt adó vagy elutasító) rendelkezés mellett hozható nem érdemi döntés is, amikor annak érvényesítését a bíróság „egyéb törvényes útra utasítja”.⁵⁷ A polgári jogi igény kérdésében való érdemi döntéshozatal elhárítását a Bp.-től kezdődően több ok is indokolhatja, melyek a jogfejlődés során változtak, az az elv azonban, hogy a polgári jogi igény érvényesítése csak abban a terjedelemben engedhető meg, hogy ez ne gátolja a büntető igazságszolgáltatás szabályszerű és gyors menetét, valamennyi tárgyalat törvényben megnyilvánul. Az eljárás befejezésének jelentékeny késleltetése kezdettől fogva kizárja a polgári jogi igény büntetőeljárásban való érvényesítését⁵⁸, a különböző törvényeket életre hívó jogalkotási szándék, illetve a kialakult ítélkezési gyakorlat azonban eltérően értelmezték az érdemi döntés elhárításának lehetőségét.

⁵⁷ A Bp. a „polgári bíróság dönti el” vagy „polgári bíróság előtt érvényesíthető” kifejezéseket használja, de az érdemi döntés elhárításának egyes eseteiben a dolog természeténél fogva az igénylő polgári perre utasításáról rendelkezik a bíróság (ld. BALOGH JENŐ-EDVI ILLÉS KÁROLY-VARGHA FERENC: *A bűnvádi perrendtartás magyarázata*. Budapest: Grill K., 1910. I. kötet 29-30.). A II. Bp. még akként rendelkezik, hogy a bíróság a *magánfelet* utasítja arra, hogy igényét egyéb törvényes úton érvényesítse, de az I. Be.-től kezdődően a *polgári jogi igény érvényesítését* lehet egyéb törvényes útra utasítani. Sajnálatos módon nem egy bírósági határozatban napjainkban is olvasható a magánfelet utasító – pontatlan – rendelkezés.

⁵⁸ Ld. Bp. 5. § harmadik bekezdés, II. Bp. 182. § (3) bekezdés, I. Be. 229. § (3) bekezdés, II. Be. 215. § (1) bekezdés és hatályos Be. 335. § (1) bekezdés.

A Bp. indokolása egyértelműen rögzíti, hogy az adhéziós eljárás nevénel és természeténél fogva nem önálló polgári per a büntetőbíróóság előtt, hanem csak járulékos része a büntetőeljárásnak, amelyhez csak csatlakozik. Ezért nem engedhető meg a polgári jogi igény érvényesítése, ha a magánjogi kérdés olyan bonyolult, vagy bizonyítása olyan hosszadalmas, hogy tisztába hozása jelentékenyen késleltetné a büntetőeljárás befejezését. Már utaltunk arra, hogy a II. Bp. minél szélesebb körben kívánta lehetővé tenni a polgári jogi igénynek a büntetőeljárásban való érdemi eldöntését, ezzel összefüggésben fogalmazódott meg, hogy a jogalkotó egyértelműen a polgári jogi igény érdemi elbírálását adja a bíróságok elé követelményként és arra hívja fel a figyelmet, hogy a bűncselekmény megállapítása, illetőleg meg nem állapítása az igény alapja tekintetében az esetek döntő többségében már egymagában is megfelelő támpontot jelent, míg az igény mértéke a tárgyalás bizonyítása anyaga alapján többnyire nagyobb nehézség nélkül megállapítható.⁵⁹ Azt, hogy kizárólag a különösen bonyolult ügyek tekintetében indokolt a bíróságoknak a 182. § (3) bekezdésére hivatkozva a polgári jogi igény elbírálását elhárítani maguktól, jól szemlélteti egy eseti döntés, melyben az első-és másodfokú bíróságok kártérítésre kötelező rendelkezéseit azzal az indokolással helyezte hatályon kívül a Legfelsőbb Bíróság (és hozott egyéb törvényes útra utasító rendelkezést), hogy a terhelt által gyújtott tűz továbbterjedése miatt az erdő újaraszarjadasával felmerülő tényleges kár összege, valamint a kárelhárítás, illetve -enyhítés miatti kármegosztás kérdésében való állásfoglalás a büntetőügy befejezését jelentékenyen késlelteti.⁶⁰

A késleltetés jelentékenységet az adhéziós eljárás járulékos jellegének oldaláról kell megközelíteni. A késleltetés már abban az esetben jelentékenynek számít, ha az eljárás adatai alapján a bűnösség kérdése már eldönthető, de – még ha a legegyszerűbben és leggyorsabban lefolytatható is – további bizonyításra van szükség a polgári jogi igény tárgyában való érdemi határozathozatalhoz. A büntetőeljárás célja a büntetőjogi felelősség kérdésében való döntés, és az ehhez csatlakozó adhéziós eljárás csak olyan körben juthat szerephez, hogy e cél magvalósulását ne hátráltassa. A késleltetés fogalmilag időtényezőzt rejt magában, tehát csak akkor merülhet fel, ha a további bizonyítás felvétele a tárgyalás elnapolását vonja maga után. Ha azonban adott esetben például a bizonyítási cselekmény már megtörtént, például a megkeresést a bíróság már kézbesítette, a válasz megérkezéséig való elnapolás nem jelenti az eljárás befejezésének jelentékeny késleltetését.

A szocialista jogrendszer büntetőeljárásai törvényeinek hatálya alatt határozottan az az álláspont uralkodott, hogy a polgári jogi igény érdemi elbírálása fontos társadalmi, valamint pergazdaságossági érdek, ezért tették azt lehetővé felmentő ítéletben és eljárást megszüntető végzésben is, ezzel párhuzamosan pedig háttérbe szorult a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasító megoldás. Kétségtelen, hogy ez a tendencia jócskán magyarázható ideológiai szempontokkal, például a széles körben

⁵⁹ ALAPY GYULA: *A büntető perrendtartás*. Budapest: Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó, 1952, 242.

⁶⁰ BJD 8321.

megnyilvánuló társadalmi tulajdon védelmének igényével⁶¹, de az ezzel ellentétes jelenkori folyamatok azonban már nem.

A hatályos Be. 335. § (1) bekezdése alapján évtizedeken keresztül tömegesen került sor a polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítására, jelen tanulmánynak azonban – terjedelmi okokból – nem lehet célja e jelenség okainak feltárása. E folyamat begyűrűzésének megállítására a 2009. évi LXXXIII. törvény egy új bekezdést illesztett be az eljárási törvénybe 2009. augusztus 13-ai hatállyal. Ez az új (2) bekezdés lényegében a polgári jogi igény elbírálásának kötelező esetét határozza meg. Eszerint ha a bíróság az ítéletben megállapítja a bűncselekménnyel okozott kár, vagyoni hátrány, adóbevétel-csökkenés, vámbevétel-csökkenés összegét, illetve a bűncselekmény elkövetési értékét, ezen összeg mértékéig az előterjesztett polgári jogi igényt érdemben el kell bírálni. A novella indokolása szerint a rendelkezés beiktatására azért volt szükség, mert azokban az esetekben, amikor a bíróság az ítéletben a bűncselekménnyel okozott kárt stb. megállapítja, a polgári jogi igény tárgyában való érdemi döntés igen kevés kivételtől eltekintve nem hátrálthatja a büntetőeljárás lefolytatását; a gyakorlatban ennek ellenére gyakran előfordult, hogy a büntetőügyekben eljáró bíróságok ezekben az esetekben is a törvény egyéb útjára utasították az igény érvényesítését. A Legfelsőbb Bíróság az új rendelkezésre tekintettel megalkotta a BKv. 81. számú véleményét, melyből kiemelendő, hogy a másodfokú bíróság pótolja az első fokon eljáró bíróság mulasztását, ha az nem döntött az előterjesztett igényről, és ugyanígy jár el, ha a 335. § (2) bekezdésében írtak ellenére az előterjesztett és kétséget kizáró módon tisztázott mértékű igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasította (II.). Eszerint legkésőbb a másodfokú eljárásban megvalósul az a sértetti igény, hogy legalább a bűnösség megállapításához (a bűncselekmény minősítéséhez) szükséges mértékben tisztázott polgári jogi igény tárgyában érdemi döntés szülessen. Ezzel a jogszabályváltozással a magyar jogi szabályozás nagy lépést tett a sértett – büntetőeljárásban történő – reparálásának megvalósulása felé.

2. Az érdemi elbírálást kizáró más körülmény

A szocialista büntetőeljárási kódexek – a fent vázolt okból – kizárólag az eljárás befejezésének jelentékeny késleltetése esetére tették lehetővé a polgári jogi igény érvényesítésének egyéb törvényes útra utasítását. Ahogy arról már volt szó, a Be. felmentés esetére is ilyen tartalmú rendelkezés meghozatalát írja elő, de egy további okát is megjelöli az érdemi döntés elhárításának. A 335. § (1) bekezdés második mondatának harmadik fordulata szerint (...) ha az indítványnak a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását *más körülmény kizárja*, a bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja. Más körülmény zárhatja ki az érdemi elbírálást, és ezért kötelező egyéb törvényes útra utasító rendelkezést hozni, ha a polgári jogi igény érvényesítésének törvény által

⁶¹ Ez az eljárási törvényekben uralkodó „szocialista rendelkezési elv” érvényesülésében is tetten érhető, lásd az ügyész igényérvényesítési lehetőségét.

meghatározott valamelyik döntő ismérve hiányzik.⁶² Ez a megállapítás azonban teljes körűen nem helytálló. Abban az esetben, ha a sértett kárát megtérítő személy (pl. biztosító) lép fel kártérítési igénnyel a vádlottal szemben, ez valóban olyan körülmény, mely az érdemi elbírálást kizárja, mert a biztosító nem sértette a bűncselekménynek, és kára nem közvetlenül a bűncselekményből, hanem a megtérítésből származik. Ettől függetlenül a biztosító és a vádlott között polgári ügyekben eljáró bíróság által elbíráható polgári jogi jogviszony áll fenn, ezért helyesen egyéb törvényes útra utasító rendelkezést kell hozni, és sem nem indokolt, sem nem méltányos, hogy – res iudicata-t teremtve – a biztosító igényének – érdemi – elutasításával azt a további perűttől elzárjuk. Abban az esetben viszont, ha a büntetőbíróság által is megállapítható, hogy nincs tisztázandó polgári jogi jogviszony az igényt előterjesztő és a vádlott között, mert például a magánfél olyan kárigényt érvényesít, mely az ügyben szintén sértettként szereplő más személyt illet meg, a polgári jogi igény érdemi elutasításának van helye⁶³, holott ebben az esetben sem teljesül a polgári jogi igény érvényesítésének egyik törvényi feltétele.

IV. Összegzés

A Bp.-től kezdődően a hatályos szabályozással bezárólag a tanulmány bemutatta, hogy milyen természetű döntést hozhat a bíróság a büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény tárgyában. A szocialista időszakban hatályban volt büntetőeljárás törvények – az adhéziós eljárás járulékos jellegét figyelmen kívül hagyva, és ideológiai szempontokat is megjelenítve – jelentősen kiszélesítették az érdemi elbírálás körét, és azt – bizonyos feltételek mellett – felmentő ítéletben, illetve eljárást megszüntető végzésben is lehetővé tették. A polgári jogi igény érvényesítésének egyik feltétele, a bűncselekménnyel való összefüggés vizsgálatán keresztül az a következtetés vonható le, hogy az adhéziós eljárás járulékos jellege olyan hangsúlyos, hogy erre tekintettel nem indokolt a büntető-, illetve a polgári jogi igény tárgyában való határozathozatal elválasztása, azaz a polgári jogi igény érdemi elbírálására – a hatályos jogi rendezésnek megfelelően – kizárólag bűnösséget megállapító ítéletben van lehetőség. Kitértünk arra is, hogy a polgári jogi igényről – az érvényesítés egyéb törvényes útra utasításával – nem érdemi döntés is hozható, melynek hatókörét a 2009 augusztusában hatályba lépett új rendelkezés a korábban megvalósultnál igyekszik szűkebbre szabni, kiszélesítve ezzel a sértett-központú (reparatív) büntetőjogi szemléletmód érvényesülését.

⁶² Vö. TREMMEL FLÓRIÁN: *Magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2001, 179. Tremmel a jogszabályi rendelkezéssel összhangban a polgári jogi igény érvényesítésének az általam is vázolt három feltételére utal (ld. I./2. fejezet).

⁶³ Ld. Pécsi Ítéletábra Bf. II. 286/2009/9. sz. határozata [in Bírósági Határozatok Gyűjteménye (birosag.hu) PIT-H-BJ-2010-25]. A jelen tanulmány kereteit meghaladó vizsgálatot érdemelne, hogy ebben a döntésben az elutasításra a Pp. 130. § (1) bekezdés g) pontja alapján került sor, tehát a polgári jogi igény polgári jogi jogalapjának vizsgálata nélkül. A polgári eljárásjog szabályai szerint pedig alapvető különbség van – többek között a res iudicata kérdésében – aközött, hogy a bíróság a Pp. 130. § (1) bekezdés g) pontja alapján idézés kibocsátása nélkül (aktív perbeli legitimáció hiányában) utasítja el a keresetlevelet vagy érdemben, ítélettel állapítja meg, hogy az adott követelés a felperest (kereshetőségi jog hiányában) nem illeti meg.